

11 Politieke problemen, prioriteiten en partijkeuze

Wouter van der Brug

11.1 Inleiding

In hoofdstuk 9 is het onderscheid tussen *position issues* en *valence issues* geïntroduceerd en is onder meer aandacht besteed aan de rol van position issues. In dit hoofdstuk staan *valence issues* centraal, ofwel strijdpunten waarbij men het niet zozeer oneens is over het te bereiken doel, maar van mening verschilt over de te gebruiken middelen om een bepaald doel te bereiken of over de prioriteit die men wil geven aan het bereiken van verschillende doelen. Voorbeelden van dergelijke *valence issues* zijn werkloosheidsbestrijding, het streven naar een schoon milieu of criminaliteitsbestrijding. Hoewel partijen het veelal grotendeels eens zijn over de wenselijkheid van dergelijke doelstellingen - en deze dus geen aanleiding lijken te geven tot politiek conflict - spelen *valence issues* vaak een centrale rol in verkiezingscampagnes. Uit inhoudsanalyses van partijprogramma's blijkt bijvoorbeeld dat partijen zich weinig profileren door het innemen van verschillende standpunten op hetzelfde beleidsterrein, maar juist door het selectief benadrukken van die onderwerpen waarop ze een goede reputatie menen te hebben. Partijen claimen aldus competentie op specifieke beleidsterreinen, ofwel zij proberen zich - in de terminologie van Budge c.s. (1987) - onderwerpen 'toe te eigenen'. Als zij er vervolgens in slagen 'hun' onderwerpen tot campagnethema's te maken, dan verwachten zij daar electoraal voordeel uit te behalen. Omdat verschillende partijen voortdurend hun 'eigen' thema's benadrukken, praten zij in hoge mate langs elkaar heen (Robertson 1976, Budge c.s. 1987).⁹⁵ In dit hoofdstuk gaat het over deze vorm van partijconcurrentie: de mate waarin partijen er in slagen zich een goede reputatie te verwerven op een bepaald beleidsterrein en de mate waarin zij daar electoraal van profiteren.

Welke plaats nemen valence issues in in het causale schema dat is uitgewerkt in hoofdstuk 1? Volgens dit model behoren beoordelingen van partijcompetenties tot de korte termijnfactoren die de uiteindelijke partijkeuze van burgers bepalen, terwijl deze korte termijnfactoren op hun beurt weer worden beïnvloed door langere termijnfactoren als ideologieën en algemene waardeoriëntaties. Voorzover dit het geval is betekent dit allereerst dat kiezers met een verschillende ideologische voorkeur verschillende prioriteiten zullen stellen. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat linkse kiezers vooral veel belang zullen hechten aan sociale rechtvaardigheid en een schoon milieu, terwijl rechtse kiezers veel prioriteit willen geven aan

criminaliteitsbestrijding en aan de verlaging van het financieringstekort. Daaruit vloeit voort dat een kiezer de verschillende partijen beoordeelt op basis van hun reputatie op de terreinen die hij/zij belangrijk acht en de voorkeur zal geven aan die partij die op de betreffende onderwerpen de beste reputatie heeft. Dit hoofdstuk richt zich op beide zijden van deze medaille: de invloed van ideologische houdingen op de beoordeling van de competentie van partijen en de invloed van deze oordelen op de uiteindelijke partijkeuze.

Dit alles leidt tot een viertal thema's voor dit hoofdstuk. Ten eerste zal een korte schets worden gegeven van het belang dat kiezers toekenden aan verschillende valence issues in elk van de negen verkiezingsjaren tussen 1971 en 1998. Ten tweede zal worden nagegaan in welke mate er in deze periode veranderingen zijn opgetreden in de relatie tussen ideologische posities van kiezers en de door hen gewenste prioriteitstellingen.⁹⁶ Ten derde zullen veranderingen worden onderzocht in de mate waarin partijen er in slagen zich bepaalde politieke problemen 'toe te eigenen', zoals de *saliency theory of party competition* voorspelt (Budge c.s. 1987). Tenslotte zal worden nagegaan of er veranderingen zijn opgetreden in de mate waarin verschillen in prioriteitstelling bijdragen aan partijvoorkeuren van kiezers.

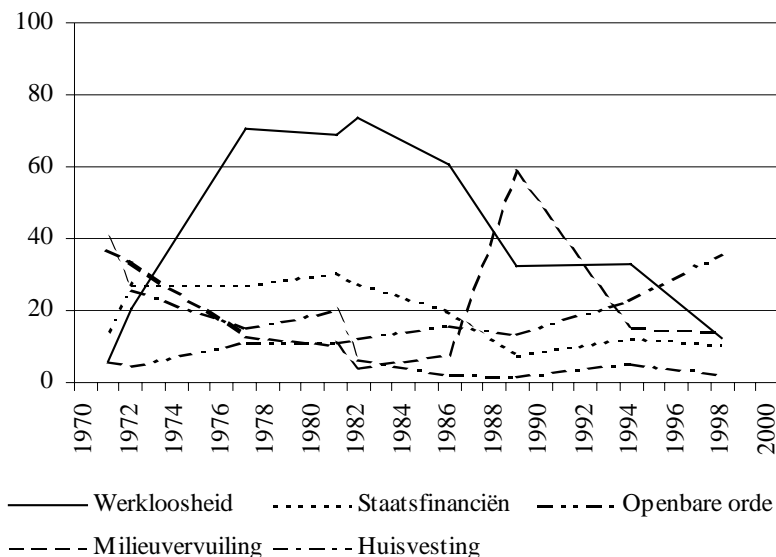
11.2 Welke prioriteiten stellen kiezers?

Om een beeld te krijgen van de problemen die door Nederlandse kiezers als meest urgent zijn ervaren in de afgelopen drie decennia, wordt gebruik gemaakt van de antwoorden op een open vraag die is gesteld in elk van de negen edities van het Nationaal Kiezersonderzoek sinds 1971. De vraag luidt: 'Vervolgens zou ik u willen vragen wat u de belangrijkste problemen in ons land vindt'. De enquêteurs krijgen de opdracht door te vragen, zodat elke respondent meerdere problemen kan noemen. Zoals mag worden verwacht, worden als belangrijkste problemen zeer uiteenlopende zaken genoemd, zoals individualisering, aids, toename van geweld, werkloosheid, kinderopvang, het mestoverschot, enzovoort. Om de antwoorden enigszins vergelijkbaar te maken, zijn de problemen geïnclassificeerd in een aantal algemenere categorieën. Figuur 11.1 geeft grafisch de veranderingen weer in de door kiezers ervaren urgentie van vijf veel genoemde politieke problemen die elk als *valence issues* zijn te beschouwen: werkloosheid, staatsfinanciën, openbare orde, milieu en woningnood.⁹⁷

Opvallend in figuur 11.1 is hoe veranderlijk de door het publiek ervaren urgentie van politieke problemen is. Deze veranderingen zijn soms, maar niet altijd, verklaarbaar vanuit de 'werkelijke' ernst van de betreffende problemen. Met name bij de twee economische thema's werkloosheid en overheidsfinanciën verandert de urgentie van de betreffende problematiek in de ogen van Nederlandse kiezers met de (min of meer objectief vast te stellen) omvang van het probleem. Zo noemt slechts 6% werkloosheid als één van de (maximaal vijf) belangrijkste problemen in 1971, toen de werkloosheid inderdaad zeer laag was. Toen de werkloosheid begin jaren tachtig een naorlogs hoogtepunt bereikte, noemde bijna driekwart (69% in 1981 en 74% in 1982) van de respondenten werkloosheid als één der belangrijkste

problemen. Maar de daling in bezorgdheid over werkloosheid tussen 1986 en 1989 is opmerkelijk, omdat in die periode de feitelijke werkloosheid nauwelijks afnam, maar de officiële werkloosheidscijfers wel daalden door een verandering in de gehanteerde definities van werkloosheid. Het is niet ondenkbaar dat dergelijke cosmetische verfraaiingen van officiële statistieken er aan bijdragen dat de ernst van een probleem ook in de ogen van burgers vermindert. De daling in bezorgdheid over werkloosheid tussen 1994 en 1998 heeft overigens duidelijk een meer reële basis.

Figuur 11.1 Urgentie van problemen in de ogen der kiezers

Bron Nationaal Kiezersonderzoek 1971-1998. Analyses op gewogen gegevens. Omdat respondenten meerdere problemen kunnen noemen sommeren de percentages tot boven de 100%

Veranderingen in de bezorgdheid van burgers over de staatsfinanciën laten zich eveneens goed begrijpen vanuit de reële omvang van het probleem. De zorg over de staatsfinanciën (en inflatie) kende een hoog niveau in de jaren zeventig en een hoogtepunt in 1981, toen het begrotingstekort van de overheid inderdaad ernstig uit de hand was gelopen. Na het begin van de jaren tachtig, toen de staatsfinanciën langzamerhand weer meer op orde kwamen, nam de bezorgdheid hierover weer langzaam af.

Waar de bezorgdheid over de overige problemen pieken en dalen vertoont, is er in de bezorgdheid over de openbare orde een duidelijke trend te bespeuren. Deze problematiek vervult Nederlandse kiezers in elke opeenvolgende verkiezing met toenemende zorg en is in 1998 het meest genoemde probleem. Gezien de toename van

gewelddsmisdrijven in de onderzochte periode - zowel in omvang als in ernst - heeft deze stijging in publieke bezorgdheid duidelijk een reële basis.

Bij de huisvestingsproblematiek zien we eveneens een trend, in neerwaartse richting ditmaal, zij het met een korte oprisping in het begin van de jaren tachtig. Ook bij dit thema geldt dat de veranderingen in publieke bezorgdheid duidelijk een reële basis hebben. Hoewel problemen rond huisvesting de wereld nog niet uit zijn, hebben de grote stadsvernieuwingsprojecten in de jaren tachtig sommige van de meest in het oog springende problemen - zoals verkrotting en leegstand - voor een belangrijk deel verholpen.

Bij de ontwikkeling van de publieke bezorgdheid over milieuproblemen zijn de twee pieken in 1971 en in 1989 het meest in het oog springend. Beide pieken laten zich natuurlijk niet begrijpen vanuit de reële omvang van de betreffende problematiek, die in vergelijking met de andere vier problemen juist het meest stabiel is. De piek in publieke zorg voor de milieuproblematiek in het begin van de jaren zeventig valt waarschijnlijk vooral te verklaren vanuit de toenemende aandacht van media en politiek voor deze thema's. Deze aandacht wordt bijvoorbeeld zichtbaar in *keerpunt '72*, het gezamenlijk verkiezingsprogramma van PvdA, D66 en PPR uit 1972. Dit programma was sterk geïnspireerd door het rapport van de Club van Rome, *Grenzen aan de groei*, dat eveneens in 1972 gepubliceerd werd en een grote invloed had op het publieke debat in Nederland over milieuvraagstukken. Ook de piek in de publieke zorg voor het milieu laat zich waarschijnlijk verklaren vanuit veranderingen in de politieke en media-agenda. In zowel de troonrede als in de kerstboodschap van de koningin in 1988 werd de zorg voor het milieu als één der belangrijkste thema's geagendeerd. In het voorjaar van 1989 werd door Nijpels het Nationaal Milieubeleidsplan voor de jaren negentig gepresenteerd, dat van Lubbers de volle steun kreeg. Het effect van de agenda van media en beleidsmakers op de openbare mening is opmerkelijk. Bijna 60% van de ondervraagden noemde milieu als ernstig probleem in 1989, terwijl dit in 1986 slechts 7,5% was en in 1994 nog slechts 15%. De gegevens in figuur 11.1 zijn hier gepresenteerd om een beeld te krijgen van de veranderingen in de door kiezers ervaren urgentie van een vijftal politieke problemen. Het doel van dit hoofdstuk is niet deze veranderingen te verklaren, maar om na te gaan in welke mate de door kiezers ervaren urgentie van politieke problemen van invloed is op hun stemgedrag. De gegevens hebben laten zien dat de zorg over specifieke problemen sterk veranderlijk is door de tijd heen en dat die veranderingen waarschijnlijk voor een belangrijk deel toe te schrijven zijn aan de aandacht van media en politici voor die problemen. In deze paragraaf is het Nederlands electoraat in zijn totaliteit bekeken en is nog niet ingegaan op verschillen tussen kiezers. In de rest van het hoofdstuk gaat het juist om die verschillen tussen kiezers en zal worden nagegaan of verschillen in prioriteiten die kiezers willen geven aan de oplossingen van verschillende problemen, samenhangen met hun ideologische voorkeuren en partijkouze.

11.3 *Prioriteitstelling en ideologische voorkeuren*

Volgens de in de inleiding van dit hoofdstuk geïntroduceerde theorie van Budge en Farlie (1983) proberen partijen zich onderwerpen 'toe te eigenen'. Dit houdt in dat rechtse partijen voor andersoortige problemen competentie claimen (zoals criminaliteitsbestrijding of de zorg voor een laag financieringstekort) dan linkse partijen (die zich dan richten op onderwerpen als sociale zekerheid of een schoner milieu). Als het linkse of rechtse karakter van issues ook in de attitudes van burgers tot uitdrukking komt, kunnen we een samenhang verwachten tussen de prioriteit die iemand geeft aan het oplossen van verschillende problemen en zijn of haar positie op het links-rechts continuüm. Bovendien is in hoofdstuk 1 de verwachting uitgesproken dat opvattingen over concrete politieke problemen zich in de loop van de tijd verzelfstandigd hebben ten opzichte van ideologische oriëntaties. Op grond daarvan kunnen we een afname in de sterkte van deze samenhang verwachten.

Om deze verwachtingen te toetsen, is gebruik gemaakt van de eerder besproken vragen naar de belangrijkste politieke problemen en is alleen uitgegaan van het eerstgenoemde probleem. De gedachte hierachter is dat het onderwerp dat een respondent als eerste noemt, het probleem is waaraan hij of zij de meeste prioriteit wil geven. Vervolgens is berekend in hoeverre er een samenhang bestaat tussen het 'belangrijkste probleem' dat mensen noemen en hun links-rechts positie.⁹⁸ Aangezien ideologische links-rechts posities pas sinds 1977 in het NKO zijn opgenomen, kan deze samenhang pas vanaf dat moment worden berekend. Uit deze analyses blijkt allereerst dat de gewenste prioriteitstelling slechts in zeer geringe mate verbonden is met ideologische voorkeuren (de sterkte van de statistische maat η^2 was 0,10 in 1977, 0,16 in 1981, 0,01 in 1982, 0,11 in 1986, 0,13 in 1989, 0,23 in 1994 en 0,04 in 1998). Dit betekent dat respondenten die hetzelfde issue als het belangrijkste probleem bestempelen, kennelijk zeer uiteenlopende posities op de links-rechts dimensie hebben. In de tweede plaats blijkt er geen sprake te zijn van een monotone toe- of afname van de samenhang tussen ideologische voorkeuren en wat men als het belangrijkste probleem ziet.

In de vorige paragraaf zagen we soms vrij omvangrijke veranderingen in de bezorgdheid van kiezers over specifieke problemen. Uit de hier gepresenteerde analyses blijkt dat de bezorgdheid over problemen slechts in geringe mate samenhangt met ideologische voorkeuren van kiezers. Uit de combinatie van deze bevindingen kan worden geconcludeerd dat de in figuur 11.1 gepresenteerde veranderingen in bezorgdheid over problemen, algemene veranderingen zijn. Met andere woorden, onder grote groepen van het Nederlands electoraat - ongeacht hun ideologische voorkeuren - neemt de zorg over een bepaald probleem toe. Dat betekent natuurlijk dat partijen die er in slagen zich een goede reputatie op dat terrein te verwerven, daar potentieel van kunnen profiteren. Dit komt in de volgende paragrafen aan de orde.

11.4 Percepties van de 'issue-competentie' van partijen

De derde onderzoeksvraag betreft de mate waarin partijen er in slagen zich bepaalde beleidsterreinen 'toe te eigenen'. De theorie van 'issue-ownership' stelt dat partijen zich selectief profileren op bepaalde beleidsterreinen en op die terreinen meer competentie claimen dan andere partijen. Voorzover partijen op deze wijze met elkaar concurreren en voorzover zij succesvol zijn in het zich toe-eigenen van beleidsterreinen zal zich dit op twee manieren uiten. In de eerste plaats zullen de afzonderlijke partijen elk met een zeer gering aantal onderwerpen geassocieerd worden. In de tweede plaats zullen kiezers - ongeacht hun ideologische en partijpolitieke voorkeuren - het met elkaar eens moeten zijn over de onderwerpen die aan elk van de partijen 'toebehoren'. De NKO's van 1981 en 1994 bieden een eerste aanknopingspunt om te onderzoeken in welke mate dit het geval is. Aan respondenten is gevraagd voor zes verschillende problemen aan te geven welke partij de beste ideeën heeft om het betreffende probleem op te lossen.⁹⁹ Voor het doel van dit hoofdstuk voert het te ver om de resultaten van beide jaren in detail te bespreken. Ter illustratie toont tabel 11.1 de resultaten in 1994.

Tabel 11.1 Meest competente partij per beleidsterrein in 1994

	CDA	PvdA	VVD	D66	GrLi	SGP	GPV	RPF	CD	N
Werkloosheid	19	42%	26	9	2	0	1	1	0	928
Criminaliteit	23	17%	44	11	2	0	1	1	1	899
Milieuvervuiling	11	13%	7	16	51	0	0	1	0	1015
Misbruik sociale voorzieningen	19	19%	50	9	1	1	1	1	1	933
Financieringstekort	23	30%	37	8	1	0	0	0	0	908
Waarborgen goede oudedagsvoorziening	18	56%	13	10	2	0	0	0	0	797

De gepresenteerde frequenties zijn berekend op basis van gewogen gegevens. Percentages zijn berekend op basis van de respondenten die één van deze 9 partijen hebben genoemd.

Leesvoorbeeld: van de 928 respondenten die een partij hebben genoemd die de beste ideeën heeft over het oplossen van het werkloosheidsvraagstuk, noemde 42% (393 respondenten) de Partij van de Arbeid, 19% (179 respondenten) het CDA, enzovoorts.

Uit de tabel blijkt dat sommige partijen op bepaalde terreinen een goede reputatie hebben en op andere terreinen veel minder. Zo beschouwde meer dan 50% van de respondenten die de betreffende vraag beantwoordden Groen Links als de partij met de beste ideeën over het milieuvraagstuk. Op andere terreinen werd Groen Links in 1994 door slechts een zeer geringe groep als meest competent beschouwd. De PvdA werd het meest competent beschouwd om iets te doen aan werkloosheid en om een goede oudedagsvoorziening te waarborgen. Bij dit laatste onderdeel zijn de analyses echter mogelijk anders verstoord, omdat veel respondenten hier een 'overige partij' (waarschijnlijk merendeels een ouderenpartij) noemen. Opvallend is dat D66

en het CDA op geen enkel van de genoemde beleidsterreinen een uitgesproken goede reputatie hebben. De VVD heeft een goede reputatie op het terrein van criminaliteitsbestrijding en het bestrijden van misbruik in de sociale zekerheid, maar heeft daarentegen een uitgesproken slechte reputatie op het terrein van het terugdringen van milieuvervuiling.

Tabel 11.1 laat dus zien dat sommige partijen duidelijk gezien worden als meer competent dan andere op specifieke beleidsterreinen. Zowel tussen de afzonderlijke onderwerpen als tussen de partijen bestaan echter duidelijke verschillen in de mate waarin de afzonderlijke onderwerpen met specifieke partijen geassocieerd worden. Om op een meer systematische manier na te gaan in welke mate de verschillende onderwerpen met specifieke partijen geassocieerd worden, wordt de samenhang tussen de twee variabelen in de tabel uitgedrukt met behulp van Lambda. Deze samenhangsmaat heeft als minimale waarde 0 en als maximale waarde +1. In dit geval zou Lambda 0 worden wanneer partijen zich (in de ogen van kiezers) volstrekt niet op specifieke beleidsonderdelen profileren. Lambda krijgt de waarde 1 als bij elk issue slechts één partij door alle respondenten als meest competent wordt gezien. Lambda is berekend voor zowel 1994 als voor een identieke tabel op basis van het NKO 1981, waarbij natuurlijk niet exact dezelfde beleidsonderdelen en politieke partijen genoemd zijn.

In 1981 is Lambda 0,10 en in 1994 is deze 0,24. Hieruit kan weliswaar worden geconcludeerd dat partijen tot op zekere hoogte succesvol zijn in het zich 'toe-eigenen' van specifieke beleidsterreinen, maar dient wel te worden aangetekend dat de gevonden samenhang zwak is. Hoewel partijen dus worden gezien als meer of minder competent op specifieke beleidsterreinen, slaagt geen der partijen er in zich één van de genoemde beleidsonderwerpen daadwerkelijk 'toe te eigenen'. De analyses lijken steun te bieden aan de in hoofdstuk 1 gedane voorspelling dat beleidsstandpunten van partijen belangrijker worden voor de wijze waarop kiezers zich ten aanzien van partijen oriënteren. Op basis van slechts twee tijdsmomenten kunnen echter onmogelijk vergaande conclusies worden getrokken, zeker gezien het feit dat veranderingen in de beleidsterreinen en partijen, vergelijkingen door de tijd sowieso bemoeilijken.

De hier gebruikte enquêtevraag heeft als nadeel dat de antwoorden mogelijk sterk gekleurd zijn door de partijvoorkeuren van de respondenten. Uit onderzoek naar partijcompetentie blijkt dat kiezers de partij waarop zij gestemd hebben vaak competent achten op beleidsterreinen die zij zelf belangrijk achten (Kuechler 1991). Deze weinig opzienbarende bevinding kan er op duiden dat burgers hun partijkeuze laten bepalen door een beoordeling van het probleemoplossend vermogen van partijen, maar het kan natuurlijk ook precies het omgekeerde betekenen. Omdat immers gevraagd wordt welke partij de beste ideeën heeft, zullen respondenten vaak geneigd zijn de partij te noemen waarop zij gestemd hebben. Aarts (1995) vindt aanwijzingen dat partijkeuze wordt beïnvloed door de beoordeling van de competentie van partijen, terwijl ander onderzoek tot de conclusie leidt dat het causale effect de omgekeerde richting heeft (Kuechler 1991; Van der Eijk, Franklin en Van der Brug 1999). Deze verschillende conclusies zijn waarschijnlijk gedeeltelijk toe te schrijven aan een verschil in vraagstelling, maar vanwege de gebruikte vraagstelling is het niet mogelijk oorzaak en gevolg helder van elkaar te scheiden.

In het Nationaal Kiezersonderzoek 1998 is daarom een andersoortige vraag gesteld om te onderzoeken in welke mate partijen zich op onderwerpen profileren. Aan respondenten is gevraagd op een 10-puntsschaal aan te geven hoe belangrijk zij dachten dat een bepaald onderwerp is *voor een partij*. Door de vraag op deze manier te stellen kan worden verwacht dat de antwoorden minder sterk door partijvoorkeuren worden beïnvloed. De betreffende vragen zijn gesteld voor de onderwerpen werkloosheid, milieu, criminaliteit, vluchtelingenproblematiek en gezondheidszorg en voor de partijen PvdA, CDA, VVD, D66, Groen Links en GPV. In totaal zijn dus 30 van deze vragen gesteld. Aangezien deze vragen in 1998 voor het eerst zijn gesteld, kunnen zij niet worden gebruikt voor een vergelijking door de tijd. De antwoorden op deze vragen worden hier wel onderzocht om na te gaan of deze gegevens de eerdere conclusies - dat partijen er slechts in geringe mate in slagen zich beleidsonderwerpen 'toe te eigenen' - bevestigen of juist tegenspreken.

Als partijen zich duidelijk selectief profileren op specifieke beleidsonderdelen, zouden we duidelijke verschillen moeten vinden in het belang dat elk van de beleidsonderdelen voor de verschillende partijen heeft. In dat geval mag verder worden verwacht dat burgers het sterk met elkaar eens zijn over hoe belangrijk elk van de genoemde onderwerpen is voor elk van de partijen. Ter toetsing van deze laatste verwachting is gebruik gemaakt van de coëfficiënt A, een maat voor perceptuele consensus (Van der Eijk 1998). Uit de analyses blijkt dat de mate van perceptuele overeenstemming buitengewoon hoog is. Op één geval na is de perceptuele overeenstemming tussen de 0,60 en 0,75. De uitzondering betreft de mate waarin het vluchtelingenprobleem van belang geacht wordt te zijn voor de VVD ($A = 0,50$). De gemiddelde perceptuele overeenstemming is 0,69. Dat dit een hoge mate van perceptuele overeenstemming is, kan worden afgeleid uit een vergelijking met de mate van overeenstemming onder kiezers over de posities van partijen op een aantal *position issues*. In een analyse over de periode 1977-1994 van perceptuele overeenstemming onder kiezers over de posities van PvdA, CDA, VVD en D66 op de strijdpunten inkomensverschillen, kernenergie, kernwapens, abortus en euthanasie, waren slechts 5 van de 101 coëfficiënten A hoger dan 0,65 (Van der Brug 1997; zie tevens hoofdstuk 9 uit deze bundel).

Tabel 11.2 *Het door respondenten in 1998 gepercipieerde belang van beleidsterreinen voor partijen*

	CDA	PvdA	VVD	D66	GrLi	GPV	Gemiddeld
Werkloosheid	7,31	8,27	7,32	7,45	7,66	6,94	7,49
Milieuvervuiling	6,99	7,40	6,65	7,44	8,93	6,83	7,37
Criminaliteit	7,88	7,67	8,00	7,43	7,25	7,71	7,66
Vluchtelingenprobleem	7,12	7,62	7,22	7,15	7,62	6,77	7,25
Gezondheidszorg	7,70	7,83	7,15	7,95	7,70	7,25	7,60

De in deze tabel gepresenteerde gegevens zijn geïnterpoleerde medianen, die een betere indruk geven van de centrale positie van een verdeling dan alternatieve centrummaten zoals het gemiddelde (Van der Brug 1997:18-21).

Kunnen we hier nu uit afleiden dat partijen er in geslaagd zijn zich helder te profileren in termen van beleidsprioritering? Tabel 11.2 laat zien dat dit slechts in beperkte mate het geval is. De tabel geeft voor de zes partijen een overzicht van de prioriteit die zij in de ogen van respondenten geven aan elk van de beleidsterreinen. Het beeld dat naar voren komt is dat *al* deze beleidsterreinen belangrijk zijn voor *al* deze partijen. Om een indruk te krijgen van het relatieve belang dat de verschillende beleidsterreinen voor deze partijen hebben in de ogen van kiezers, is voor elk van de onderwerpen het gemiddelde over zes partijen berekend. Deze staan in de laatste kolom van tabel 11.2. De waarden in deze kolom variëren tussen 7,25 en 7,66, terwijl het belang van elk van deze onderwerpen gemeten is op een 10-puntsschaal. Dit betekent dat kiezers weinig verschil percipiëren tussen het belang dat partijen willen toekennen aan de verschillende beleidsterreinen. Een vergelijking tussen deze zes partijen per beleidsonderdeel laat eveneens slechts geringe variaties zien. Hoewel er slechts geringe verschillen zijn in het gepercipieerde belang van de beleidsonderdelen voor elk van de partijen, zijn deze verschillen wel in overeenstemming met de campagnethema's van de verschillende partijen. In de ogen van kiezers wil de PvdA relatief veel prioriteit geven aan werkloosheidsbestrijding, Groen Links aan milieubescherming, vooral de VVD, maar ook het CDA aan criminaliteitsbestrijding en D66 aan een goede gezondheidszorg. Dit zijn thema's waar elk van deze vijf partijen zich in de campagne van 1998 op heeft geprofileerd (zie o.a. Van der Brug 1999). Het benadrukken van thema's in campagnes leidt er kennelijk dus toe dat partijen daardoor inderdaad enigszins met dergelijke beleidsonderdelen worden geassocieerd.

Vanwege het gebrek aan vergelijkbare data voor de 9 verschillende verkiezingsjaren is het onmogelijk na te gaan of partijen gedurende de afgelopen drie decennia door de kiezers geleidelijk meer gezien worden als de 'eigenaren' van specifieke beleidsonderdelen. Wel is gevonden dat kiezers verschillen waarnemen in de competentie van partijen op verschillende beleidsterreinen en dat zij verschillen percipiëren in de prioriteit die partijen aan onderwerpen willen geven. De waargenomen verschillen zijn gering, maar wel overeenkomstig wat men zou verwachten op basis van de door partijen gevoerde campagnes.

11.5 Prioriteitstelling en partijkeuze

In welke mate laten kiezers bij het bepalen van hun stem meewegen dat bepaalde partijen prioriteit zullen geven aan problemen die zij zelf belangrijk vinden? Om deze vraag te beantwoorden is voor elk van de verkiezingsjaren vanaf 1971 nagegaan hoe sterk de samenhang is tussen aan de ene kant het onderwerp dat respondenten noemen als het belangrijkste probleem en aan de andere kant hun partijkeuze. Hiertoe is weer gebruik gemaakt van de vraag naar het belangrijkste politieke probleem, gecodeerd in vijf algemene categorieën (zie paragraaf 11.2). De analyses zijn alleen uitgevoerd voor die respondenten die zowel één van deze vijf onderwerpen noemen, als een stem hebben uitgebracht. De samenhang tussen het belangrijkste politieke probleem aan de ene kant en partijkeuze aan de andere is berekend met behulp van Lambda. De waarde van deze maat is in alle gevallen zeer laag: 0,02 in

1971, 0,01 in 1972, 0,03 in 1977, 0,02 in 1981, 0,01 in 1986, 0,03 in 1989, 0,07 in 1994 en 0,00 in 1998. Deze analyses suggereren dat kiezers de reputatie die partijen hebben op specifieke beleidsterreinen niet laten meewegen bij hun partijkeuze. Hierin komt in de loop van de tijd ook geen verandering. Hiermee is de kous echter niet af. Aan deze manier om het effect van prioriteitstelling op partijkeuze te onderzoeken kleven, namelijk twee nadelen, welke mogelijkwijs leiden tot een onderschatting van dit effect. In de eerste plaats wordt alleen gekeken naar de relatie tussen het belang van onderwerpen aan de ene kant en partijkeuze aan de andere, terwijl kiezers bij het uitbrengen van hun stem vele andere factoren laten meewegen. Om dus tot een adequate schatting te komen van het belang van prioriteitstelling moet worden gecontroleerd voor het effect van die overige factoren. Een tweede nadeel van bovenvermelde aanpak is dat beide variabelen weinig gedetailleerde informatie bevatten over zowel partijvoorkeuren als het belang dat men aan de verschillende beleidsonderdelen toekent. Elke respondent kan immers maar één beleidsonderdeel en maar één partij noemen, zodat geen rekening kan worden gehouden met de mate waarin de prioriteit die men aan elk van de onderwerpen wil geven samenhangt met voorkeuren voor elk van de partijen. In het Nationaal Kiezersonderzoek 1998 is een aantal vragen opgenomen waarmee deze problemen kunnen worden opgelost. Dit maakt het weliswaar mogelijk een betere schatting te maken van het effect van beleidsprioritering op partijvoorkeuren, maar omdat deze vragen alleen in 1998 gesteld zijn, is een vergelijking door de tijd uiteraard niet mogelijk. De reden dat deze gegevens hier toch worden onderzocht, is dat daarmee een indruk kan worden verkregen van de mate waarin de eerder gepresenteerde samenhangen (Lambda) een onderschatting geven van het effect van prioriteitstelling op partijkeuze.

Om tot een adequate schatting van het effect van prioriteitstelling op partijvoorkeur te komen, wordt gebruik gemaakt van een tweetal batterijen vragen uit het NKO 1998. Bij de eerste worden respondenten verzocht voor elke belangrijke partij aan te geven hoe groot de kans is dat hij/zij ooit op deze partij zal stemmen. Het voordeel van deze vraag is dat deze zeer nauwkeurige informatie geeft over de aantrekkelijkheid van elke partij voor de betreffende respondent.¹⁰⁰ Deze zogenaamde stemkans-vragen kunnen daarom worden gebruikt als afhankelijke variabelen in een analyse ter verklaring van partijkeuze. Een mogelijk nadeel ervan is dat ze het noodzakelijk maken voor elke partij afzonderlijk een analyse uit te voeren van de mate waarin beleidsprioritering van invloed is op de voorkeur voor de betreffende partij. Recentelijk is er een methode ontwikkeld om tegelijkertijd tot een schatting te komen van de mate waarin de voorkeuren voor verschillende partijen kunnen worden verklaard vanuit de politieke opvattingen van respondenten en/of hun sociale positie. Deze methode wordt beschreven in een aparte appendix bij dit hoofdstuk.

De tweede batterij vragen waarvan gebruik wordt gemaakt, is beschreven in de vorige paragraaf. Het betreft vragen waarbij respondenten worden verzocht voor een vijftal onderwerpen aan te geven hoe belangrijk elk van deze onderwerpen is voor een zestal partijen (PvdA, CDA, VVD, D66, Groen Links en GPV). Daarnaast wordt hen gevraagd hoe belangrijk zij het onderwerp zelf vinden. Om nu te achterhalen in welke mate beleidsprioritering van invloed is op partijvoorkeur, zijn onafhankelijke variabelen geconstrueerd op basis van aan de ene kant de prioriteit die

elk van de betreffende respondenten aan een onderwerp wil geven en aan de andere kant de prioriteit die de betreffende partij in de ogen van de respondent aan het onderwerp wil geven. Dit is gedaan door het (absolute) verschil te nemen tussen een respondent en een partij in de mate van beleidsprioritering. Voorzover beleidsprioritering ertoe doet, kan men immers verwachten dat naarmate er meer overeenstemming is tussen een respondent en een partij in de prioriteit die een onderwerp dient te krijgen, de betreffende partij aantrekkelijker wordt. Theoretisch verwachten we daarom een (negatief) effect van dit absolute verschil tussen een partij en een respondent in beleidsprioritering op de voorkeur voor die partij.

Om tot een zuivere schatting te komen van de mate waarin voorkeuren voor beleidsprioriteringen bijdragen aan partijvoorkeuren dient gecontroleerd te worden voor andere variabelen die partijvoorkeuren beïnvloeden. Naast de factoren die in eerdere hoofdstukken aan de orde zijn geweest (religie, sociale klasse, ideologische afstand tot partijen (op de links-rechts dimensie)) is dat partijgrootte.¹⁰¹

Tabel 11.3 Resultaten van regressie-analyses ter verklaring van partijvoorkeuren (1998)

	Model 1		Model 2		Model 3	
	B	Bèta	B	Bèta	B	Bèta
<i>Afstanden:</i>						
- Werkloosheid	-,21	-,08	-,07	-,03	-,02ns	-,03ns
- Milieuvervuiling	-,34	-,15	-,22	-,10	-,31	-,14
- Criminaliteit	-,19	-,08	-,10	-,04	-,12	-,05
- Vluchtelingenprobleem	-,12	-,05	-,09	-,04	-,10	-,05
- Gezondheidszorg	-,24	-,10	-,20	-,08	-,15	-,06
- Links-rechts			-,53	-,33	-,54	-,33
<i>Interacties partijen en afstanden</i>						
- PvdA * Werkloosheid					-,18	-,04
- PvdA * Milieuvervuiling					,31	,08
- Groen Links * Milieuvervuiling					,22	,06
- GPV * Gezondheidszorg					-,32	-,07
<i>Structurele factoren</i>						
- sociale klasse			,85	,10	,84	,10
- godsdienst			,92	,26	,92	,26
<i>Partijgrootte</i>			,08	,24	,07	,21
<i>Intercept</i>	7,06		6,35		6,50	
<i>Verklaarde variantie (adjusted R²)</i>		9%		35%		36%

De gepresenteerde analyses zijn berekend op basis van gewogen gegevens. Behalve de coëfficiënten die zijn aangeduid met 'ns' (niet significant) zijn alle waarden significant met een alfa van 0,05.

Tabel 11.3 geeft de resultaten van drie regressie-analyses waarmee het effect van prioriteitstelling op partijvoorkeur wordt geschat. In het eerste model wordt alleen rekening gehouden met de (absolute) verschillen tussen respondenten en partijen in het belang van verschillende onderwerpen. Allereerst valt op dat de regressiecoëfficiënten alle vijf een negatieve waarde hebben, hetgeen overeenkomt met de theoretische verwachting. Hoe groter het verschil tussen respondent en partij in de prioriteit die men aan een bepaald beleidsterrein wil geven, hoe kleiner de voorkeur voor die partij. De variantie in partijvoorkeuren kan voor 9% worden verklaard door de overeenstemming in beleidsprioritering tussen kiezers en partijen.

In het tweede model is het effect van beleidsprioritering geschat, terwijl wordt gecontroleerd voor de effecten van de vier belangrijkste determinanten van partijvoorkeur: links-rechts afstand, partijgrootte, religie en sociale klasse. Het blijkt dat ook nadat gecontroleerd is voor de effecten van deze sociaal structurele, ideologische en politiek-strategische factoren, de gewenste prioritering van deze onderwerpen significant bijdraagt aan partijvoorkeuren. Hierbij dient te worden opgemerkt dat een regressie met alleen de vier factoren partijgrootte, links-rechts afstand, religie en sociale klasse, 32% van de variantie in partijvoorkeuren verklaart. Het toevoegen van prioritering van de vijf politieke problemen levert dus slechts een geringe verbetering op (35% in plaats van 32% verklaarde variantie) van de verklaaringskracht van het model.

Vanwege het feit dat partijen zich selectief profileren op verschillende onderwerpen, zou men kunnen verwachten dat sommige onderwerpen vooral een sterk effect hebben op de voorkeur voor één specifieke partij en andere onderwerpen weer vooral bijdragen aan de voorkeuren voor andere partijen. Om te onderzoeken of dat het geval is, zijn interactie-effecten geschat. Omdat er zes partijen en vijf politieke onderwerpen in de analyses betrokken zijn, is voor alle 30 mogelijke interactie-effecten nagegaan of deze significant afwijken van 0. Dit bleek slechts bij vier ervan het geval te zijn. Deze vier interactie-effecten zijn opgenomen in het derde model dat slechts 1% meer van de variantie in partijvoorkeuren verklaart (36% in plaats van 35%) dan het model zonder interactie-effecten. Om de inhoudelijke betekenis van de interactie-effecten te kunnen interpreteren, dienen zij te worden vergeleken met het effect dat een strijdpunt heeft op voorkeuren voor alle partijen. Deze hoofdeffecten zijn alle negatief, hetgeen aangeeft dat hoe groter het verschil is tussen een kiezer en een partij in de prioriteit die men aan een onderwerp wenst te geven, hoe lager de voorkeur voor die partij. Als het interactie-effect eveneens negatief is, dan duidt dit er op dat deze relatie sterker is voor de betreffende partij en het betreffende onderwerp. Aangezien het hoofdeffect van werkgelegenheid in Model 3 hier niet langer significant is, betekent dit dat alleen de PvdA er electoraal (enigszins) van profiteert als kiezers het met haar eens zijn over de prioriteit die werkloosheidsbestrijding moet krijgen. Voor het GPV geldt dat de prioriteit die het geeft aan het oplossen van knelpunten in de gezondheidszorg sterker doorwerken in voorkeuren voor deze partij dan bij andere partijen het geval is.

Opmerkelijk genoeg is het effect van de gewenste prioriteit voor milieubeleid bij Groen Links en de PvdA *zwakker* dan bij de andere partijen. Met andere woorden het effect van de gewenste aandacht voor milieubeleid werkt minder sterk door in voorkeuren voor de PvdA en Groen Links dan bij andere partijen. Uit gedetailleerdere analyse van de gegevens - die hier verder niet gepresenteerd zal worden - blijkt

dat dit vooral komt doordat beide partijen vaak onaantrekkelijk worden gevonden door kiezers die het wel eens zijn met de partij over het belang van het milieu. Dit geldt het sterkst bij Groen Links. Bij de PvdA wordt deze interactie tevens veroorzaakt door een groep die deze partij juist wel aantrekkelijk vindt *ondanks* het feit dat men het oneens is met de mate van aandacht voor milieu. Tenslotte dient - wellicht ten overvloede - te worden benadrukt dat we hier te maken hebben met zeer zwakke effecten, zodat de bijdrage van deze issues aan de electorale successen van partijen vrij gering is.

11.6 Conclusions

In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan de rol van zogenaamde *valence issues* bij de partijkeuze van Nederlandse kiezers. In eerste instantie is een beschrijving gegeven van de mate waarin Nederlandse kiezers prioriteit gaven aan een vijftal politieke problemen in de afgelopen drie decennia. Vervolgens is nagegaan of het belang dat kiezers toekennen aan verschillende beleidsterreinen samenhangt met hun ideologische voorkeuren. Daarna is de vraag aan de orde gekomen in welke mate kiezers verschillen waarnemen tussen partijen in de prioriteiten die partijen stellen. Tenslotte is nagegaan in hoeverre de prioriteiten die kiezers stellen doorwerken in electorale keuzen. Voorzover de beschikbare gegevens dit toelieten, is steeds nagegaan in hoeverre hierin veranderingen zijn opgetreden in de afgelopen drie decennia.

Uit de analyses blijkt allereerst dat de aandacht voor specifieke problemen door de tijd heen sterk verandert. Verder blijkt dat de mate waarin kiezers prioriteit willen geven aan verschillende beleidsterreinen slechts in geringe mate gerelateerd is aan hun ideologische posities. Kennelijk is het zo dat in bepaalde periodes zowel rechtse als linkse kiezers zich meer zorgen gaan maken over het milieu, terwijl in andere perioden men zich - ongeacht ideologische voorkeuren - meer zorgen gaat maken over werkgelegenheid. Uit andere analyses blijkt dat partijen in de ogen van kiezers worden geassocieerd met specifieke beleidsterreinen. Zo denken kiezers dat Groen Links vooral prioriteit zal geven aan milieubescherming, terwijl men tevens denkt dat de VVD hier minder prioriteit aan zal geven. Ook als men in directe zin vraagt naar welke partijen de beste ideeën hebben om aan specifieke problemen iets te doen, blijken partijen vaak op specifieke onderwerpen goed en op andere slecht te scoren (zie ook Aarts 1995). In beperkte mate slagen partijen er dus inderdaad in zich bepaalde beleidsonderdelen 'toe te eigenen', zoals de theorie van het 'issue-ownership' stelt (Budge en Farlie 1983). We zouden dus mogen verwachten dat partijen er sterk van profiteren wanneer 'hun' onderwerpen in de ogen van kiezers zeer urgent zijn. Paradoxaal genoeg blijkt dit echter nauwelijks het geval te zijn. Zoals kan worden verwacht, neemt de voorkeur voor een bepaalde partij toe naarmate een kiezer het meer eens is met de prioriteiten van die partij. Daar staat echter tegenover dat partijvoorkeuren slechts in zeer geringe mate kunnen worden verklaard uit de prioriteiten die men aan de oplossing van bepaalde problemen wil geven. Bij het bepalen van hun stem oriënteren kiezers zich vooral op hun meer algemene voorkeuren en partijbeelden, hun ideologische (links-rechts) oriëntaties, ker-

kelijke gezindheid en tenslotte de pragmatische overweging dat men beter op een grote dan op een kleine partij kan stemmen. Geen van de analyses steunt de in hoofdstuk 1 geformuleerde verwachting dat door de tijd heen een verschuiving zou hebben plaatsgevonden in het daar gepresenteerde causale schema, welke inhoudt dat attitudes ten aanzien van concrete politieke strijdpunten steeds belangrijker worden voor partijkeuzen en dat dergelijke attitudes zich zouden hebben verzelfstandigd ten opzichte van ideologische voorkeuren.

Bij deze bevindingen dient wel een kanttekening te worden geplaatst. In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan het effect van prioriteitstellingen op de partijvoorkeuren van *individuele* kiezers. Nu is het goed denkbaar dat prioriteitstellingen belangrijk zijn voor verkiezingsuitslagen op *geaggregeerd* niveau (Budge en Farlie 1983), ondanks het feit dat deze prioriteiten slechts weinig effect hebben op de voorkeuren van *individuele* kiezers. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen voorstellen dat bij kiezers die twijfelen tussen twee partijen, de media-aandacht voor specifieke thema's net de doorslag kan geven. Als dit er toe leidt dat een paar procent van de kiezers hun eerste partijvoorkeur wijzigt, dan kan dit van doorslaggevend belang zijn voor de verkiezingsuitslag, terwijl deze campagnethema's voor de partijvoorkeuren van individuele kiezers van zeer geringe betekenis zijn. Het verschil tussen winst of verlies bij een verkiezing wordt immers vaak bepaald door vrij kleine marges.

Daarnaast bestaat ook nog de in dit hoofdstuk niet echt onderzochte mogelijkheid dat de thema's waar partijen zich op richten een indirect effect hebben op hun electorale succesansen; een indirect effect dat loopt via ideologie. Anker (te verschijnen) wijst er op dat de Partij van de Arbeid - met de leus 'sterk en sociaal' - een aantal thema's in haar campagne van 1998 heeft benadrukt die voorheen door het CDA en de VVD werden geclaimd, zoals criminaliteitsbestrijding en openbare orde. Het bewuste doel hiervan was zich meer in het politieke midden te positioneren, waardoor de PvdA aantrekkelijker werd voor kiezers in het midden en minder aantrekkelijk voor radicaal linkse kiezers. Het indirect effect van *valence issues* - een effect op de ideologische positie van partijen - is in dit hoofdstuk niet onderzocht, zodat het niet ondenkbaar is dat het effect van deze issues nu wordt onderschat.

Desalniettemin is uit deze studie overduidelijk naar voren gekomen dat het directe effect van *valence issues* op partijkeuze zeer gering is en geringer dan verwacht was op basis van de theorie van issue-ownership. Nu is deze theorie ontwikkeld in de context van het Engelse partijsysteem dat mede door de aanwezigheid van het districtenstelsel traditioneel door twee partijen gedomineerd wordt. Om twee redenen zal dit model in een meerpartijenstelsel als de Nederlandse in mindere mate bruikbaar zijn. In de eerste plaats hebben kiezers meer moeite om aan voldoende informatie te komen over de standpunten van verschillende partijen op issues en de mate van prioriteit die ze willen geven aan het oplossen van problemen. Gegeven het grote aantal partijen in Nederland en de aantallen onderwerpen die er spelen, is het voor kiezers eenvoudigweg onmogelijk hierover goed geïnformeerd te zijn. De informatiekosten (in termen van tijd en energie) zullen voor de meeste burgers te hoog zijn. Kiezers hebben daarom behoefte aan cognitieve hulpmiddelen waarmee zij deze informatiekosten verlagen en die hen desalniettemin in staat stellen zich een beeld te vormen van waar partijen voor staan. Wellicht dat Engelse kiezers zich hiertoe oriënteren op de partijlabels (Labour en Conservative) en verschillende on-

derwerpen (zoals sociale zekerheid of criminaliteitsbestrijding) associëren met deze partijlabels. In Nederland fungeren posities van partijen in links-rechts termen als een referentiekader dat de informatiekosten verlaagt (Van der Brug 1997, 1998). Een tweede verschil tussen de wijze waarop partijen competentie kunnen claimen in een tweepartijen- en een meerpartijenstelsel is dat het in een meerpartijenstelsel moeilijker is 'langs elkaar heen te praten'. Partijen die in Nederland ideologisch dicht bij elkaar staan concurreren vaak met elkaar om zich dezelfde issues 'toe te eigenen'. Zo beconcurreren VVD en CDA elkaar bij het claimen van competentie voor het bestrijden van criminaliteit. Groen Links en de PvdA proberen zich beide te presenteren als het meest bereid en in staat 'sociale rechtvaardigheid' te garanderen. Voorzover verschillende beleidsonderwerpen geassocieerd worden met specifieke ideologische posities of richtingen, zijn er altijd meerdere partijen in de markt om zich het betreffende onderwerp 'toe te eigenen'. Het is dan ook niet te verwachten dat beleidsprioriteiten in de toekomst een sterker direct effect zullen uitoefenen op het stemgedrag van Nederlandse kiezers.

Appendix

Methode voor gelijktijdige analyse van partijvoorkeuren

Voor het schatten van de effecten van opvattingen over beleidsprioritering op partijvoorkeur is gebruik gemaakt van multiële regressie. Aangezien voor elke partij afzonderlijk is gevraagd hoe groot de voorkeur van elke respondent voor die partij is, zou men in principe voor elke partij afzonderlijk een dergelijke regressie-analyse moeten uitvoeren. Een manier waarop het toch mogelijk is voorkeuren voor alle partijen tegelijkertijd te analyseren, is door de constructie van een zogenaamde 'gestapelde data-matrix', waarin de voorkeuren voor elk van de partijen onder elkaar in één variabele worden geplaatst, zodat elke respondent even zoveel keren voorkomt als hij/zij de vraag naar partijvoorkeuren heeft beantwoord. In de analyses is de aldus gecreëerde variabele partijvoorkeur de afhankelijke variabele. De methode is oorspronkelijk ontwikkeld door Stimson (1985) en wordt verder uitgebreid beschreven in Oppenhuis (1995), Tillie (1995a), Van der Eijk (1995) en Van der Eijk en Franklin (1996).

Om nu te achterhalen in welke mate de verschillende onafhankelijke variabelen van invloed zijn op partijvoorkeuren, moeten kenmerken van respondenten worden verbonden met kenmerken van elk van de partijen in de 'gestapelde matrix'. Indien de percepties van respondenten van deze partijenmerken zijn gemeten, is dit niet al te problematisch. Een voorbeeld is de variabele 'links-rechts afstand tot de partij' (zie tabel 11.3). Hier is voor alle respondenten de afstand (het absolute verschil) berekend tussen hun eigen posities op de links-rechts schaal en hun perceptie van de links-rechts positie van *de betreffende partij in de gestapelde matrix*. Is de partijvoorkeur in deze matrix een voorkeur voor de PvdA, dan is de onafhankelijke variabele de links-rechts afstand tussen de respondent en de PvdA. Is het de voorkeur voor de VVD dan hebben de onafhankelijke variabelen tevens betrekking op de VVD, enzovoorts. Aangezien percepties van beleidsprioritering voor zes partijen zijn gevraagd, is de analyse uitgevoerd voor deze zes partijen, zodat elke respon-

dent maximaal zes maal voorkomt als even zovele analyse-eenheden in de gestapelde matrix.

In de analyses gaat het er uiteraard in de eerste plaats om na te gaan in welke mate beleidsprioritering van invloed is op partijvoorkeur. Hiertoe moeten variabelen worden geconstrueerd op basis van aan de ene kant de prioriteit die elk van de betreffende respondenten aan een onderwerp wil geven en aan de andere kant de prioriteit die de betreffende partij in de ogen van de respondent aan het onderwerp wil geven. Evenals bij de constructie van links-rechts afstanden is ook hier het absolute verschil genomen tussen een respondent en een partij in de mate van beleidsprioritering. Hoewel Downs (1957) zich nooit heeft beziggehouden met concurrentie tussen partijen op basis van verschillen in prioriteitstelling, kan de zojuist beschreven operationalisatie van de onafhankelijke variabelen beschouwd worden als een weerspiegeling van de theoretische invalshoek van het door hem ontwikkelde model van het kortste-afstand stemmen. De theorie van Downs behelst - kort gezegd - dat kiezers bij het uitbrengen van hun stem een vergelijking maken tussen hun eigen positie en de posities van de verschillende partijen. Vervolgens wordt verwacht dat zij op die partij zullen stemmen die het dichtst bij hen staat, omdat ze het daar het meest mee eens zijn (zie tevens hoofdstuk 9). Dezelfde redenering kan worden toegepast op de gewenste prioriteiten. Naarmate de prioriteit die een partij aan een onderwerp geeft meer overeenkomt met de door een respondent gewenste mate van prioriteit, zal de voorkeur voor die partij toenemen (althans voorzover die prioriteit een rol speelt in de afweging van kiezers).

Bij een tweetal onafhankelijke variabelen, te weten sociale klasse en religie, zijn percepties van respondenten van dergelijke partijkenmerken niet gemeten. Ook hier verwacht men theoretisch dat mensen die zich tot een bepaalde geloofsgemeenschap rekenen, zeker naarmate zij religieuzer zijn, een toenemende voorkeur hebben voor partijen die zich rekenen tot representanten van deze religieuze denominatie. Over dit laatste bevatten de data echter geen gegevens. Om toch tot een schatting te komen van het effect van religie op voorkeuren voor partijen is allereerst voor elke partij afzonderlijk (dus niet op de gestapelde datamatrix) een regressie uitgevoerd met als onafhankelijke variabelen een aantal dummy's die aangeven tot welke geloofsgemeenschap de respondent zich rekent, alsmede de mate van kerkbezoek. De voorspelde waarde van deze regressie-analyse per partij is bewaard als nieuwe variabele. Aangezien dit een lineaire transformatie is van de bestaande variabelen, is het toegestaan deze regressievoorspellingen te gebruiken als nieuwe onafhankelijke variabelen in een regressie. Van deze regressievoorspellingen is per partij het gemiddelde afgetrokken, zodat de aldus geconstrueerde variabelen de afwijking van de gemiddelde regressievoorspellingen zijn. Dit is gedaan om rekening te houden met niveauverschillen in de aantrekkelijkheid van partijen op geaggregeerd niveau. Nadat deze analyses voor alle partijen afzonderlijk zijn gedaan, zijn de aldus gecreëerde regressievoorspellingen opgenomen als onafhankelijke variabelen in de gestapelde datamatrix. Dezelfde procedure is gevolgd voor de variabele sociale klasse. Bij de regressie-analyses voor de afzonderlijke partijen zijn schattingen van partijvoorkeuren verkregen op basis van vier dummy variabelen, omdat sociale klasse gemeten is in vijf categorieën.